

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 351.761.3

DOI <https://doi.org/10.15421/392020>

Івасин О. Р.,

кандидат юридичних наук,

*доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
Київського національного торговельно-економічного університету*

Косенко О. А.,

адвокат, директор адвокатського об'єднання

«Кейс Енд Партнерс Інтернешнл»

ВПРОВАДЖЕННЯ ДОСВІДУ ЄВРОПИ ТА ІНШИХ КРАЇН СВІТУ У СФЕРІ ЗМЕНШЕННЯ ШКОДИ ВІД ВЖИВАННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ І ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМАТИКА ТА ТЕНДЕНЦІЇ

IMPLEMENTING THE EXPERIENCE OF EUROPE AND OTHER COUNTRIES IN THE FIELD OF HARM REDUCTION FROM DRUG AND PSYCHOTROPIC SUBSTANCES USE IN UKRAINE: PROBLEMS AND TRENDS

У статті наведений огляд проблем профілактики вживання та незаконного обігу психоактивних речовин, зазначено відсутність розуміння наслідків від вживання конкретних психоактивних речовин та реакцій організму на такі речовини, можливі передозування або інтоксикації через змішування з іншими речовинами та алкоголем. Саме дослідження речовин та моніторинг як динамічне спостереження наркоситуації дадуть змогу отримати інформацію про вміст і обсяг наркотичних речовин, які перебувають в обігу.

У статті розглянуті сучасні тенденції в ранньому виявленні нових психоактивних речовин, системі раннього сповіщення про небезпеку нових речовин в Європі та світі. Були запропоновані варіанти та способи впровадження в Україні досвіду Європи щодо дослідження наркоситуації та використання превентивних заходів із метою зниження рівня вживання психоактивних речовин в Україні.

Наведений досвід країн Європейського Союзу, в яких є закони, що криміналізують зберігання і розповсюдження наркотиків, їх політика визначає вживання наркотиків як проблему суспільної охорони здоров'я, а не кримінальний злочин. Одним із заходів, що пропонується, є перевірка наркотичних засобів та психотропних речовин – це спосіб знизити шкоду від їх вживання, даючи змогу споживачам дізнатися вміст і обсяг речовин, які вони мають намір вживати. Це дає змогу споживачам робити більш безпечний вибір: уникати використання більш небезпечних речовин і комбінацій, а також використовувати їх у меншій кількості.

Низка європейських країн запровадила перевірку наркотиків із метою надання цільових профілактичних повідомлень споживачам наркотиків. Такий підхід, який є більш індивідуалізованим, ніж масові кампанії, дає стимул споживачам наркотиків брати участь у діалозі про запобігання та зменшення шкоди, оскільки вони дізнаються результати тестування, тобто отримують інформацію про конкретні наркотики, які вони споживають.

Такий підхід створює більшу обізнаність про конкретні наркотичні засоби, які споживаються, і варіанти перевірки наркотиків. Перевірка наркотиків служить продовженням заходів із запобігання та зменшення шкоди, що потенційно може зберегти життя.

Ключові слова: моніторинг, оцінка наркоситуації, нові психоактивні речовини, проект дослідження складу наркотичних речовин, профілактика наркозалежності.

The article provides an overview of the problems of preventing the use and abuse of psychoactive substances, the lack of understanding of the consequences of the use of specific psychoactive substances and the body's reactions to such substances, possible overdose or intoxication through mixing with other substances and alcohol. It is the study of substances and the monitoring as a dynamic surveillance of the narcotic situation that will provide information on the content and volume of narcotic drugs in circulation.

The article examines current trends in the early detection of new psychoactive substances, the early warning system for the danger of new substances in Europe and the world. Options and ways of introducing in Europe the experience of Europe on the study of drug abuse in Ukraine and the use of preventive measures to reduce the level of psychoactive substance use in Ukraine were proposed.

The experience of European Union countries, which have laws that criminalize the possession and distribution of drugs, shows that their policies define drug use as a public health problem, not a criminal offense. One of the measures proposed is to check drugs and psychotropic substances – a way to reduce the harm from their use, allowing consumers to know the content and volume of substances they intend to use. This allows consumers to make safer choices: avoid the use of more dangerous substances and combinations, and use them less.

A number of European countries have introduced drug screening to provide targeted prevention messages to drug users. This approach, which is more individualized than mass campaigns, provides an incentive for drug users to engage in a dialogue on prevention and harm reduction as they learn about the results of testing, that is, receive information about the specific drugs they consume.

This approach creates greater awareness of the specific drugs being consumed and the options for drug screening. Drug screening is a continuation of measures to prevent and reduce harm, which can potentially save lives.

Key words: monitoring, evaluation of narcotic situation, new psychoactive substances, project of study of drug composition, drug addiction prevention.

Проблема вживання психоактивних речовин набуває нового рівня загрози в Україні. Наркоманія набуває у світі більшої поширеності, ніж вживання алкоголю, оскільки спрощується доступ до таких речовин за допомогою всесвітньої мережі Інтернет. Вона набуває поширення з кожним днем серед різних верств населення, різних регіонів, під загрозою опиняються більш молоді споживачі таких речовин.

За даними ООН, нині понад 230 млн осіб, або 5% дорослого населення світу, хоча б один раз вживали той чи інший заборонений наркотик. До категорії проблемних наркоспоживачів належать близько 27 млн осіб, що становить 0,6% дорослого населення планети. Героїн, кокаїн та інші наркотики щорічно вбивають біля 0,2 млн людей, руйнуючи сім'ї та приносячи біди тисячам інших людей. Заборонені наркотики підривають соціально-економічний розвиток і сприяють зростанню злочинності, нестабільності, незахищеності та поширенню ВІЛ [1, с. 4].

Про необхідність та важливість проведення наукових досліджень у цій сфері на рівні держави вказано у Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 р., схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. (далі – Стратегія щодо наркотиків) [2].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2011 р. було схвалено Концепцію створення системи моніторингу ситуації у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (далі – Моніторинг) [3]. Метою Моніторингу зазначено, зокрема: визначення фактичного обсягу і сфери обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та їх незаконного розповсюдження; виявлення соціальних груп осіб, які допускають вживання наркотичних засобів і психотропних речовин не за медичним призначенням, на яких мають бути спрямовані профілактичні заходи; визначення причин розповсюдження наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів серед різних соціальних груп населення, а також шляхів усунення таких причин; розроблення рекомендацій центральним органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування щодо вдосконалення міжвідомчої взаємодії у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та вживанню таких засобів і речовин не за медичним призначенням; виявлення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, легалізації (відмивання) доходів, одержаних внаслідок незаконного обігу таких засобів і речовин, та осіб, які вчинили такі злочини; визначення пріоритетних напрямів державної та регіональної політики у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та вживанню таких засобів і речовин не за медичним призначенням шляхом періодичного оновлення даних про ситуацію в зазначеній сфері.

На жаль, запропонований Моніторинг реалізується неефективно та має досить формальний підхід.

Недостатнє використання наукового потенціалу, що міститься в рекомендаціях науковців, також

впливає на недосконалість державної політики щодо наркотиків та не забезпечує достатньою мірою охорону найбільш важливих соціальних цінностей від злочинних посягань [4, с. 325].

Пункти 2, 4, 16, 17 Плану заходів на 2019–2020 рр. із реалізації Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 р., затвердженого Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6 лютого 2019 р. № 56-р, передбачають проведення моніторингу ситуації у сфері профілактики вживання психоактивних речовин, здійснення заходів щодо профілактики вживання наркотиків дітьми і молоддю, проведення наукових досліджень проблем, пов'язаних із психоактивними речовинами, здійснення заходів, спрямованих на мінімізацію негативних наслідків, спричинених зловживанням психоактивними речовинами [5].

У липні 2019 р. в Україні затверджений Порядок проведення моніторингу наркотичної та алкогольної ситуації в Україні [6].

Відповідно до п. 1 Порядку проведення моніторингу наркотичної та алкогольної ситуації в Україні цей Порядок визначає механізм проведення моніторингу наркотичної та алкогольної ситуації в Україні (далі – моніторинг) та визначає правила і завдання для суб'єктів моніторингу.

Метою проведення моніторингу є виявлення негативних тенденцій розвитку ситуації у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, алкоголю, нових потенційно небезпечних психоактивних речовин (далі – психоактивні речовини), пов'язаної з формуванням наркотичної та алкогольної залежності в населення, виявлення нових загроз для національної безпеки, що виникають внаслідок незаконного обігу психоактивних речовин і визначення факторів, які їх викликають, підготовки пропозицій щодо запобігання поширенню незаконного обігу психоактивних речовин.

Центр психічного здоров'я і моніторингу наркотиків та алкоголю МОЗ (далі – Центр) визначений як суб'єкт, що узагальнює інформацію, яка акумулюється за вказаним порядком.

Пунктом 6 Порядку визначені суб'єкти моніторингу, якими є МОЗ, МОН, Мінмолодьспорт, Мінсоцполітики, Мін'юст, МВС, Міноборони, Національна поліція, ДФС, Адміністрація Держприкордонслужби, Держлікслужба, Держстат, Держфінмоніторинг, МЗС, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації, а також за згодою Верховний Суд, СБУ, Генеральна прокуратура України, Національна академія медичних наук, Державне управління справами, АТ «Укрзалізниця», громадські організації.

При цьому запропонований у Порядку моніторинг не містить дієвого механізму щодо дослідження стану наркотичної ситуації в Україні.

В Україні не створено єдину систему моніторингу наркоситуації, що спричинене:

- відсутністю об'єктивних даних про кількість осіб, які допускають вживання наркотичних засобів та психотропних речовин не за медичним при-

значенням, їх регіональне розподілення і соціально-демографічні характеристики;

- відсутністю інформації про обсяг та вміст наркотичних засобів та психотропних речовин, які знаходяться в обігу в населення.

Метою статті є дослідження основних тенденцій щодо виявлення нових психоактивних речовин як методу системи раннього сповіщення про небезпечні речовини на підставі міжнародної та національної теорії, законодавства та практики застосування.

Законами України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори», «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними» з урахуванням міжнародних зобов'язань визначено коло прав та обов'язків фізичних та юридичних осіб, визначена система заходів в Україні, спрямованих проти незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Законодавством визначено, що незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів – це діяння із культивування наркомістких рослин (рослин роду коноплі та маку снотворного), розроблення, виробництво, виготовлення, зберігання, перевезення, пересилання, придбання, збут, ввезення на територію України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що здійснюються з порушенням законодавства про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори.

Кримінальним кодексом України та Кодексом України про адміністративні правопорушення визначені види злочинів, правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів та покарань за них.

Боротьба з незаконним обігом містить виключно каральні заходи, які не призводять до всебічної відмови від вживання з боку осіб, які ситуативно вживають заборонені речовини, у тому числі через відсутність повного розуміння наслідків від вживання для організму.

Об'єкт посягання у злочинах у сфері обігу наркотиків – це заподіяння шкоди здоров'ю невизначеного кола осіб.

При цьому такі злочини обов'язково характеризуються прямим умислом і виключають відповідальність за вчинення такого злочину через необережність.

Якщо речовини, зараховані до прекурсорів, були придбані, зберігалися, перевозилися, пересилалися для інших цілей (наприклад, ацетон – для розведення фарб, соляна чи сірчана кислота – для акумуляторів тощо), то дії особи не утворюють складу злочину, оскільки відсутній об'єкт посягання [7].

Тобто заходи, які пропонуються законодавцем, мають каральний, а не превентивний характер.

Зокрема, в законодавстві відсутній дієвий механізм добровільної здачі психоактивної речовини. У певних випадках потрібні додаткові заходи – допомога слідству в розкритті злочину, надання документів медичних установ, які підтверджують наявність в особи статусу наркозалежної та добровільного проходження лікування від наркоманії (в порядку

ч. 4 ст. 309 КК України). При цьому особа обмежена в змозі отримати повну та об'єктивну інформацію про вміст шкідливих для організму складників та про їх дію на організм.

Нині відсутнє реальне та повне розуміння наслідків від вживання конкретних психоактивних речовин та реакцій організму на такі речовини, можливі передозування або інтоксикації через змішування з іншими речовинами та алкоголем.

Своєю чергою, дослідження речовин та моніторинг як динамічне спостереження наркоситуації дозволять отримати інформацію про вміст і обсяг наркотичних речовин, які знаходяться в обігу.

Підхід зменшення шкоди впливає з ідеї, що вживання наркотичних засобів та психоактивних речовин є діяльністю високого ризику, що тягне за собою ймовірність травми, залежності та смерті. Отже, найкраща стратегія, яку можна використувати (за винятком повної відмови від вживання), полягає в тому, щоб вжити відповідних заходів для пом'якшення цієї потенційної шкоди [8].

У своєму дослідженні Т.В. Корнякова та Н.С. Юзікова акцентують на тому, що врахування сучасних тенденцій у сфері наркообігу, обмін інформацією, вивчення міжнародного досвіду щодо основних підходів та їх запровадження і здійснення практичних заходів дасть змогу істотно зменшити негативний вплив незаконного обігу наркотиків на суспільство, знизити рівень злочинності в цій сфері, що прогнозовано сприятиме оздоровленню нації. Об'єктом подальших наукових розвиток має виступати розроблення спільних з європейською спільнотою методик виявлення нових психоактивних речовин, дослідження їх впливу на здоров'я особи [9, с. 126].

На Другій конференції з наркополітики України у 2019 р. неодноразово наголошувалося на втіленні у Стратегії щодо наркотиків європейських тенденцій (гуманна і людиноцентрична наркополітика; шлях через охорону здоров'я, а не покарання).

У той час як у більшості країн Європейського Союзу є закони, що криміналізують зберігання і розповсюдження наркотиків, їх політика визначає вживання наркотиків як проблему суспільної охорони здоров'я, а не кримінальний злочин.

Застосування екстазі (3,4-метилендіоксиметамфетаміну (MDMA)) та пов'язаних із ним фенетиламінів, а також GHB (гамма-гідроксибутират) або кетаміну пов'язане з ефектами та ризиками, відмінними від ризиків, пов'язаних із традиційними незаконними речовинами, такими як кокаїн та героїн. Ризики, пов'язані з цими речовинами, призвели до того, що перевірка (або тестування) наркотиків була запроваджена до нічного життя як стратегія зменшення шкоди в Європі та США. У 1992 р. в Нідерландах Міністерство охорони здоров'я прийняло рішення про фінансування першої в Європі системи контролю наркотиків – Системи інформації та моніторингу лікарських засобів (DIMS), розміщеної в Інституті Тримбоса (Spruit, 1999). DIMS був створений як науковий проект для моніторингу нових та наявних ринків наркотиків щодо дози, складу, домішок

та доступності. Це загальнодержавна система стаціонарних випробувальних установ, вбудована в різні регіональні інститути профілактики та догляду за наркозалежними (детальний опис методів див. у статті Brunt and Niesink, 2011). Вона уважно відображає систему фармакологічного нагляду, а також повідомляє про зібрані дані до системи раннього сповіщення Європейського Союзу (ЄС) (EMCDDA та Europol, 2007) [10, с. 4].

Слідом за цією голландською ініціативою в інших країнах західної Європи були створені системи перевірки наркотиків. В Австрії в 1997 р. було створено мобільну службу перевірки наркотиків на місці (Check It) за підтримки муніципалітету Відня та уряду Австрії (Kriener et al., 2001). У 2001 р. швейцарці також запровадили аналогічний мобільний блок для тестування, який фінансується муніципалітетом Цюриха (Bücheli et al., 2010). У Бельгії в 1993 р. розпочалася невелика ініціатива з тестування наркотиків (Modus Vivendi), що фінансується муніципалітетом Валлонія-Брюссель. В Іспанії в 1997 р. почалася ініціатива щодо тестування наркотиків. Згодом було створено стаціонарне випробувальне обладнання «Energy Control», що включає передові методи хімічного аналізу, частково фінансовані урядом (Energy Control, 2017). Зразки наркотиків, зібрані по всій Іспанії, можуть бути відправлені до цього закладу. Наприкінці 1990-х рр. у Франції також було створено SINTES (Національну систему виявлення наркотиків та токсичних речовин), яка дає змогу зразки наркотиків, зібрані добровільно від споживачів наркотиків у будь-якому місці, направляти в аналітичну криміналістичну хімічну лабораторію (Giraudon та Bello, 2007). У 2001 р. на фестивалях було запроваджено португальську службу випробування наркотиків (Check!N), яка частково фінансується урядом (Martins et al., 2015). У 2009 р. Уельс запровадив ініціативу з тестування на наркотики під назвою WEDINOS, яка фінансується Національною службою охорони здоров'я Великобританії (NHS Wales, 2015). Користувачі можуть анонімно надсилати зразки ліків та отримувати результати тестування в інтернеті. Поза межами Європи, у США, невелика система тестування на наркотики (DanceSafe) дає змогу ділитися результатами аналізу таблеток екстазі в інтернеті (Tanner-Smith, 2006) [10, с. 5].

Певні юридичні перешкоди необхідно подолати, перш ніж можна буде створити службу контролю за наркотиками; найголовніше, для зберігання та аналізу контрольованих речовин вимагається виключення (Home Office, 2014). Такі виключення надаються лише за особливих обставин (науково-дослідні цілі, фармацевтична практика або судово-криміналістичні цілі), і багато країн не визнають перевірку наркотиків підставою для надання такого виключення. Це ускладнює створення служби перевірки наркотиків, і багато спроб створити такі служби ще не подолали цю першу юридичну перепону. Крім того, володіння контрольованими речовинами є правопорушенням у більшості держав-членів ЄС, що технічно означає таке: споживачі наркотиків, які випро-

бовують наркотики, підлягають покаранню згідно з верховенством закону (UNODC, 2013). Це лише деякі бар'єри, які необхідно подолати, щоб навіть розглянути можливість тестування на наркотики, що робить його делікатним предметом навіть у країнах, де воно доступне [10, с. 14].

Сприятливе ставлення з боку влади, безумовно, допоможе створити службу контролю за наркотиками. Іншим рішенням, прийнятим у деяких країнах, таких як Нідерланди та Австрія, є створення служби з контролю за наркотиками як наукового проекту, що насамперед переслідує мету дослідження, а не прагне обслуговувати клієнтів, знайти спосіб зробити прийнятним цей контроль. У Нідерландах офіційна угода з державною прокуратурою гарантує, що той, хто володіє незаконними наркотиками в службі тестування наркотиків DIMS, не буде заарештований або притягнутий до кримінальної відповідальності (Друга держава палат Генеральної палати, 1999 р.) [10, с. 14].

Ця унікальна угода уможливила систему тестування, але також угода має бути дотримана поліцією. Без політичної підтримки така домовленість була б неможливою [10, с. 14].

Знання про бажані і небажані ефекти наркотичних засобів, їхню тривалість, взаємодію з іншими речовинами і ризики допомагають людині (споживачу наркотиків) приймати більш обґрунтовані рішення, знижувати ризики і міркувати про свої звички щодо наркотичних засобів і поведінку щодо їх споживання.

Одним із заходів, що пропонується, є перевірка наркотичних засобів та психотропних речовин – це спосіб знизити шкоду від їх вживання, даючи споживачам змогу дізнатися вміст і обсяг речовин, які вони мають намір вживати. Це дає змогу споживачам робити більш безпечний вибір: уникати використання більш небезпечних речовин і комбінацій, а також використовувати їх у меншій кількості.

Низка європейських країн запровадила перевірку наркотиків із метою надання цільових профілактичних повідомлень споживачам наркотиків. Такий підхід, який є більш індивідуалізованим, ніж масові кампанії, дає стимул для споживачів наркотиків брати участь у діалозі про запобігання та зменшення шкоди, оскільки вони дізнаються результати тестування, тобто отримують інформацію про конкретні наркотики, які вони споживають.

Такий підхід створює більшу обізнаність про конкретні наркотичні засоби, які споживаються, і варіанти перевірки наркотиків. Перевірка наркотиків служить продовженням заходів із запобігання та зменшення шкоди, що потенційно може зберегти життя [8].

Отже, впровадження програм (наприклад у вигляді пілотного проекту) з реалізації заходів зменшення шкоди від вживання наркотичних засобів і психотропних речовин в Україні шляхом багатостороннього партнерства на принципі паритету інтересів та завдань державних органів управління та недержавних організацій, зокрема, Міністерства охорони здоров'я України, Центру психічного здоров'я і моніторингу наркотиків та алкоголю МОЗ,

Державної служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками, Національної поліції, Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, та громадських організацій за підтримки Управління ООН із наркотиків і злочинності, Європейського моніторингового центру з наркотиків та наркотичної залежності може здійснити прорив України щодо зниження рівня вживання психоактивних речовин завдяки профілактиці їх вживання.

Такий захід зменшення шкоди від вживання наркотичних засобів і психотропних речовин як перевірка наркотичних речовин може сприяти виконанню низки перелічених завдань щодо моніторингу наркоситуації, покладених на Міністерство охорони здоров'я України та підпорядкованих Міністерству служб.

Ця стаття не дає відповіді на всі питання, але є викликом для подальшої дискусії серед науковців щодо впровадження такого профілактичного механізму в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Корнякова Т.В. Комплексний підхід до захисту суспільства від незаконного наркообігу : монографія / Корнякова Т.В., Соколенко О.В., Гошовський В.С. та ін.; за заг. ред. Т.В. Корнякової. Дніпро : ЛІРА, 2019. 532 с.
2. Стратегія державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 735р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/735-2013-%D1%80> (дата звернення: 29.11.2019).
3. Про схвалення Концепції створення системи моніторингу ситуації у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1193-р від 17.10.2011 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/244734460> (дата звернення: 31.11.2019).
4. Юзікова Н.С. Злочинність неповнолітніх: особливості, сучасні тенденції та заходи запобігання і протидії їй : монографія. Дніпро : Біла К.О., 2016. 510 с.
5. Про затвердження Плану заходів на 2019–2020 роки з реалізації Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 р. : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 лютого 2019 р. № 56-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56-2019-%D1%80> (дата звернення: 20.11.2019).
6. Питання проведення моніторингу наркотичної та алкогольної ситуації в Україні] : Постанова Кабінету міністрів України № 689 від 10.07.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/689-2019-%D0%BF> (дата звернення: 26.11.2019).
7. Практика розгляду судами справ про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : Узагальнення Верховного суду України від 01.01.2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-08/conv> (дата звернення: 20.11.2019).
8. З виступу на другій конференції з наркополітики України, м. Київ, Кушакова Вячеслава, засновника МБФ «Альянс громадського здоров'я», 28 листопада 2019 р.
9. Корнякова Т.В. Сучасні тенденції у стратегії протидії незаконному наркообігу: міжнародний та національний вектор / Корнякова Т.В., Юзікова Н.С. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. Спецвипуск, 2019: науковий збірник. С. 121–126. URL: <http://apnl.dnu.in.ua/2019/34.pdf> (дата звернення: 31.11.2019).
10. Brunt T. Drug checking as a harm reduction tool for recreational drug users: opportunities and challenges. *Background paper commissioned by the EMCDDA for Health and social response to drug problems: a European guide*. 2017. 21 p. URL: http://www.emcdda.europa.eu/system/files/attachments/6339/EuropeanResponsesGuide2017_BackgroundPaper-Drug-checking-harm-reduction_0.pdf, free (accessed on: 03/12/2019).